УДК 336.22

Савченко Алла Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
заступник декана факультету податкової справи, обліку та аудиту,
доцент кафедри обліку та аудиту
Державний податковий університет
Savchenko Alla
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate Dean of the Faculty of Taxation, Accounting, and Auditing
for Educational and Methodical Affairs
State Tax University
ORCID: 0000-0003-1871-7555

Чепіль Софія Олександрівна
здобувач магістерського рівня вищої освіти
за спеціальністю «Облік і оподаткування»
Державного податкового університету
Chepil Sophia
Master's degree applicant in the specialty "Accounting and taxation"
State Tax University
ORCID: 0009-0009-0809-7904

DOI: 10.25313/2520-2294-2025-12-11719

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ У ПРОТИДІЇ СХЕМАМ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF TAX CONTROL IN COUNTERING VALUE-ADDED TAX EVASION SCHEMES

Анотація. *Вступ. Податок на додану вартість вважається одним із головних джерел наповнення державного бюджету України, забезпечуючи значну частку податкових надходжень, проте він залишається найбільш схильним до зловживань та ухилення від оподаткування. Особливості механізму справляння ПДВ, який передбачає систему податкового кредиту та бюджетного відшкодування, створює широкі можливості для реалізації різноманітних схем мінімізації податкових зобов'язань, які завдають значних збитків державному бюджету та деформують конкурентне середовище. За оцінками фахівців та даними контролюючих органів, саме операції з ПДВ є найбільш поширеним об'єктом маніпуляцій у системі оподаткування, що спричиняє необхідність детального аналізу типових схем ухилення від його сплати.*

Мета. Метою дослідження є оцінка ефективності податкового контролю у протидії схемам ухилення від сплати ПДВ шляхом аналізу типових схем мінімізації податкових зобов'язань, механізмів їх виявлення та оцінки результативності перевірок податкових органів.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження стали статистичні дані Державної податкової служби України щодо результатів податкових перевірок та обсягів донарахувань ПДВ; відкриті джерела інформації щодо виявлення схем ухилення від сплати ПДВ, включаючи аналітичні огляди.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для систематизації типових схем ухилення від сплати ПДВ та класифікації механізмів їх виявлення); статистичного аналізу (для оцінки динаміки донарахувань ПДВ за результатами податкових перевірок); порівняльного аналізу (для визначення ефективності податкового контролю); формалізації та синтезу (для побудови моделі оцінки результативності податкового контролю у протидії схемам ухилення від сплати ПДВ); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків та рекомендацій).

Результати. У науковій статті розкрито типологію схем ухилення від сплати податку на додану вартість та механізми їх виявлення у системі податкового контролю. Проаналізовано динаміку донарахувань ПДВ за результатами податкових перевірок, що дозволило оцінити результативність заходів податкового контролю. Запропонований комплексний підхід до оцінки результативності податкового контролю сприятиме підвищенню ефективності роботи податкових органів та посиленню превентивної функції податкового контролю у протидії схемам ухилення від оподаткування.

Інформація про виявлені схеми ухилення від сплати ПДВ, їхню структуру, масштаби поширення та результативність заходів протидії відіграє вагоме місце для удосконалення системи податкового контролю, оскільки може виявити найбільш вразливі сегменти оподаткування, ідентифікувати нові способи мінімізації податкових зобов'язань, визначити пріоритетні напрями роботи контролюючих органів, які в подальшому впливатимуть на забезпечення повноти надходжень ПДВ до бюджету та прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення податкового адміністрування.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на вдосконаленні методів автоматизованого виявлення схем ухилення від сплати ПДВ з використанням технологій аналізу великих даних, а також розробці комплексної методики оцінки ризиків податкових правопорушень у сфері ПДВ. Це надасть змогу підвищити превентивну функцію податкового контролю, скоротити часові та ресурсні витрати на проведення перевірок та забезпечити своєчасне виявлення нових схем мінімізації податкових зобов'язань з податку на додану вартість.

Ключові слова: *податок на додану вартість, схеми ухилення від оподаткування, податковий контроль, донарахування ПДВ.*

Summary. *Introduction. Value-added tax (VAT) is considered one of the main sources of revenue for the state budget of Ukraine, providing a significant share of tax receipts. However, it remains the most vulnerable to abuse and tax evasion. The specific mechanism of VAT collection, which includes a system of tax credits and budget reimbursement, creates broad opportunities for the implementation of various schemes aimed at minimizing tax liabilities. These schemes cause substantial losses to the state budget and distort the competitive environment. According to expert assessments and data from supervisory authorities, VAT-related transactions are the most common target of manipulation within the tax system, which necessitates a detailed analysis of typical schemes used to evade its payment.*

Purpose. The purpose of the study is to assess the effectiveness of tax control in countering VAT evasion schemes by analyzing typical tax liability minimization schemes, the mechanisms for detecting them, and evaluating the effectiveness of tax authority inspections.

Materials and methods. The materials of the study include statistical data from the State Tax Service of Ukraine on the results of tax audits and the amounts of additional VAT assessments, as well as open-source information regarding the detection of VAT evasion schemes, including analytical reports.

In the course of the research, the following scientific methods were applied: theoretical generalization and grouping (to systematize typical VAT evasion schemes and classify the mechanisms for detecting them); statistical analysis (to assess the dynamics of additional VAT assessments based on tax audit results); comparative analysis (to determine the effectiveness of tax control); formalization and synthesis (to construct a model for evaluating the effectiveness of tax control in countering VAT evasion schemes); and logical generalization of results (for formulating conclusions and recommendations).

Results. The scientific article presents a typology of value-added tax evasion schemes and the mechanisms for detecting them within the tax control system. The dynamics of additional VAT assessments based on tax audit results were analyzed, which made it possible to evaluate the effectiveness of tax control measures. The proposed comprehensive approach to assessing the effectiveness of tax control will contribute to improving the performance of tax authorities and strengthening the preventive function of tax control in countering tax evasion schemes.

Information on detected VAT evasion schemes, their structure, scale of dissemination, and the effectiveness of countermeasures plays an important role in improving the system of tax control, as it can reveal the most vulnerable segments of taxation, identify new methods of minimizing tax liabilities, and determine priority areas of work for supervisory authorities. This, in turn, will influence the completeness of VAT revenue collection for the budget and support managerial decision-making aimed at enhancing tax administration.

Discussion. Future scientific research is proposed to focus on improving methods for automated detection of VAT evasion schemes using big data analytics technologies, as well as on developing a comprehensive methodology for assessing the risks of tax violations in the field of VAT. This will make it possible to enhance the preventive function of tax control, reduce time and resource expenditures for conducting audits, and ensure the timely detection of new schemes for minimizing value-added tax liabilities.

Key words: *value-added tax (VAT), tax evasion schemes, tax control, additional VAT assessments.*

Постановка проблеми. Сучасна податкова система України функціонує в умовах динамічних трансформацій економічного середовища, що супроводжується постійним удосконаленням механізмів оподаткування та посиленням контрольних функцій держави. Податок на додану вартість, будучи ключовим непрямим податком, формує значну частину доходів державного бюджету, проте залишається одним із найбільш вразливих до зловживань у податкової системи, що зумовлює необхідність посилення податкового контролю та розробки ефективних механізмів протидії схемам ухилення від оподаткування.

Схеми мінімізації податкових зобов'язань з ПДВ, які застосовуються суб'єктами господарювання, постійно еволюціонують та адаптуються до змін у податковому законодавстві. Впровадження електронного адміністрування ПДВ, створення автоматизованих систем аналізу податкових ризиків та посилення аналітичних можливостей контролюючих органів змушує платників податків шукати нові способи обходу законодавчих норм. Така динаміка протиборства між податковими органами та недобросовісними платниками потребує систематичного переосмислення підходів до організації податкового контролю відповідно до змін у бізнес-середовищі та технологічних можливостей суб'єктів господарювання.

Більшість вітчизняних та міжнародних досліджень у сфері податкового контролю зосереджуються на правових аспектах оподаткування або окремих методах виявлення порушень, проте комплексна оцінка ефективності податкового контролю через призму результативності перевірок залишається недостатньо дослідженою. Постає необхідність визначення реальної картини протидії схемам ухилення від сплати ПДВ на основі аналізу донарахувань за результатами податкових перевірок та встановлення взаємозв'язку між застосованими контрольними механізмами і фактичними надходженнями до бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ухилення від сплати податку на додану вартість та ефективності податкового контролю привертає увагу багатьох вітчизняних науковців та практиків. Окремі аспекти виявлення схем ухилення від оподаткування висвітлені у роботах Ю.І. Кіржецького, М.С. Кіржецької [2], які досліджують схеми ухилення від сплати ПДВ на національному та міжнародному рівнях, включаючи аналіз карусельних схем із «зниклим трейдером» та документального оформлення тіньових операцій з метою їх виявлення правоохоронними органами. Значну увагу науковці приділяють інструментам протидії тіньовим операціям із ПДВ. Зокрема, Ейнсворт Р. [1] пропонує використання комплексу податкових інструментів для виявлення схем ухилення, серед яких швидка ідентифікація ланцюжка тіньових операцій через розширені перевірки, застосування механізму зворотного нарахування, ретельна верифікація нових реєстрацій платників ПДВ та моніторинг транзакцій у режимі реального часу. Лендерман Л. [3] акцентує увагу на структурних змінах у системі оподаткування ПДВ, зокрема скасуванні пільгових ставок, обмеженні механізмів бюджетного відшкодування та посиленні превентивного контролю на етапі реєстрації суб'єктів господарювання. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам оподаткування ПДВ, питання комплексної оцінки ефективності заходів протидії схемам ухилення через аналіз результатів податкових перевірок та динаміки донарахувань залишається недостатньо розробленим. Більшість досліджень зосереджуються або на правових аспектах виявлення порушень, або на технічних можливостях систем контролю, тоді як системний аналіз результативності податкового контролю потребує подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є оцінка ефективності податкового контролю у протидії схемам ухилення від сплати ПДВ шляхом аналізу типових схем мінімізації податкових зобов'язань, механізмів їх виявлення та оцінки результативності перевірок податкових органів.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження стали статистичні дані Державної податкової служби України щодо результатів податкових перевірок та обсягів донарахувань ПДВ; відкриті джерела інформації щодо виявлення схем ухилення від сплати ПДВ, включаючи аналітичні огляди.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для систематизації типових схем ухилення від сплати ПДВ та класифікації механізмів їх виявлення); статистичного аналізу (для оцінки динаміки донарахувань ПДВ за результатами податкових перевірок); порівняльного аналізу (для визначення ефективності податкового контролю); формалізації та синтезу (для побудови моделі оцінки результативності податкового контролю у протидії схемам ухилення від сплати ПДВ); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків та рекомендацій).

Виклад основного матеріалу. Питання ефективності податкового контролю у сфері протидії схемам ухилення від сплати податку на додану вартість набуває особливої ваги в умовах економічної нестабільності та посиленої потреби держави у забезпеченні сталих надходжень до бюджету. Протягом останніх років характер і масштаби зловживань із ПДВ зазнали суттєвих змін, поряд із традиційними формами мінімізації податкових зобов'язань поширюються складні багаторівневі схеми, що використовують недосконалості адміністрування та прогалини нормативного регулювання.

У цих умовах органи податкової служби вимушені не лише розширювати інструментарій контролю, а й переосмислювати підходи до аналізу ризиків. Ефективний контроль неможливий без своєчасного виявлення підозрілих операцій, які свідчать про штучне формування податкового кредиту або про участь платників у транзитно-конвертаційних потоках. Водночас важливо враховувати, що надмірний тиск на сумлінний бізнес може призвести до зниження інвестиційної активності та погіршення економічного середовища в цілому. Саме тому питання збалансованості контролю й запобігання порушенням залишається ключовим у дискусії щодо удосконалення системи адміністрування ПДВ.

Аналітичні дані Інституту соціально-економічної трансформації та CASE Україна показують, що втрати бюджету від схем ухилення від сплати ПДВ становлять близько 15–18 млрд. грн щорічно. Хоча це і не найбільший за обсягом сегмент тіньової економіки порівняно із зарплатами у конвертах чи контрабандою, але проблема має системний характер і підриває довіру до податкової системи загалом.

Ухилення від сплати ПДВ в Україні має багатоаспектний характер і постійно трансформується відповідно до змін у діях недобросовісних суб'єктів господарювання. Вивчення досвіду роботи податкових органів показує можливість групування найпоширеніших схем за трьома основними категоріями, які виокремлені на рис. 1.

У 2022–2023 роках використання фіктивних фірм в Україні стало особливо поширеним явищем через їхню активну участь у незаконному вивезенні необлікованого зерна за кордон. Бюро економічної безпеки [5] заявило, що у січні — вересні 2023 року фірми з переліку ризикових вивезли зерна невідомого походження на 133,9 млрд. грн, або більше однієї п'ятої від загальної кількості.

Бюро економічної безпеки [5] відзначає, що типовою схемою нелегального експорту зерна є створення спеціальних фірм-одноденок для вивезення продукції, купленої за готівку без оформлення. Відповідно до рис. 2 механізм працює так: фермери вирощують врожай і продають його за готівку компаніям, які зареєстровані на підставних людей та не ведуть реальної діяльності. Компанії або взагалі не подають документи про походження товару, або вказують у митних деклараціях фальшивих виробників. Після перетину кордону зерно перепродається кілька разів через посередників і вже «білим» потрапляє до кінцевого клієнта. Внаслідок цього гроші за товар не повертаються в Україну, а держава втрачає податки, бо експортери існують лише на папері. Зазвичай кінцевий покупець зерна — це іноземна фірма, яка платить іншій закордонній компанії, що в свою чергу пов'язана з українським експортером. Є й інший варіант: валюту переводять нерезиденту, який купує на ці гроші товари в Китаї, ввозить їх в Україну, реалізовує за готівку і продає податковий кредит іншим підприємствам.

Виявлення схеми «скрутки» є складним завданням для податкової, оскільки на етапі декларування важко визначити порушення. Потрібно здійснити комплексну перевірку, а саме: простежити всіх учасників поставки, провести інвентаризацію і звірити номенклатуру товарів.

Функціонування в Україні системи адміністрування податку на додану вартість реалізується через Систему електронного адміністрування ПДВ (далі — СЕА) та Систему моніторингу критеріїв оцінки ризиків (далі — СМКОР) і передбачає обов'язкову реєстрацію податкових накладних та розрахунків коригування до них у Єдиному реєстрі податкових

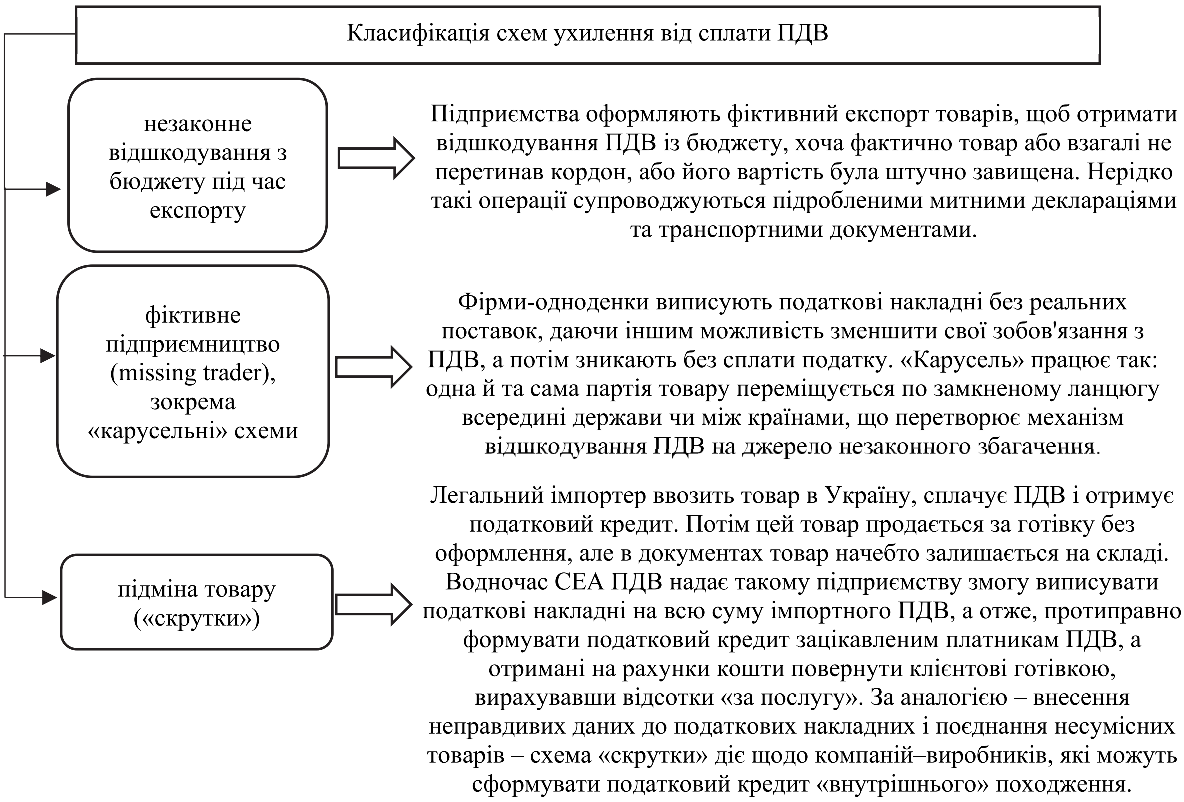

Рис. 1. Класифікація та характеристика схем ухилення від сплати ПДВ

Джерело: узагальнено авторами на основі [4]

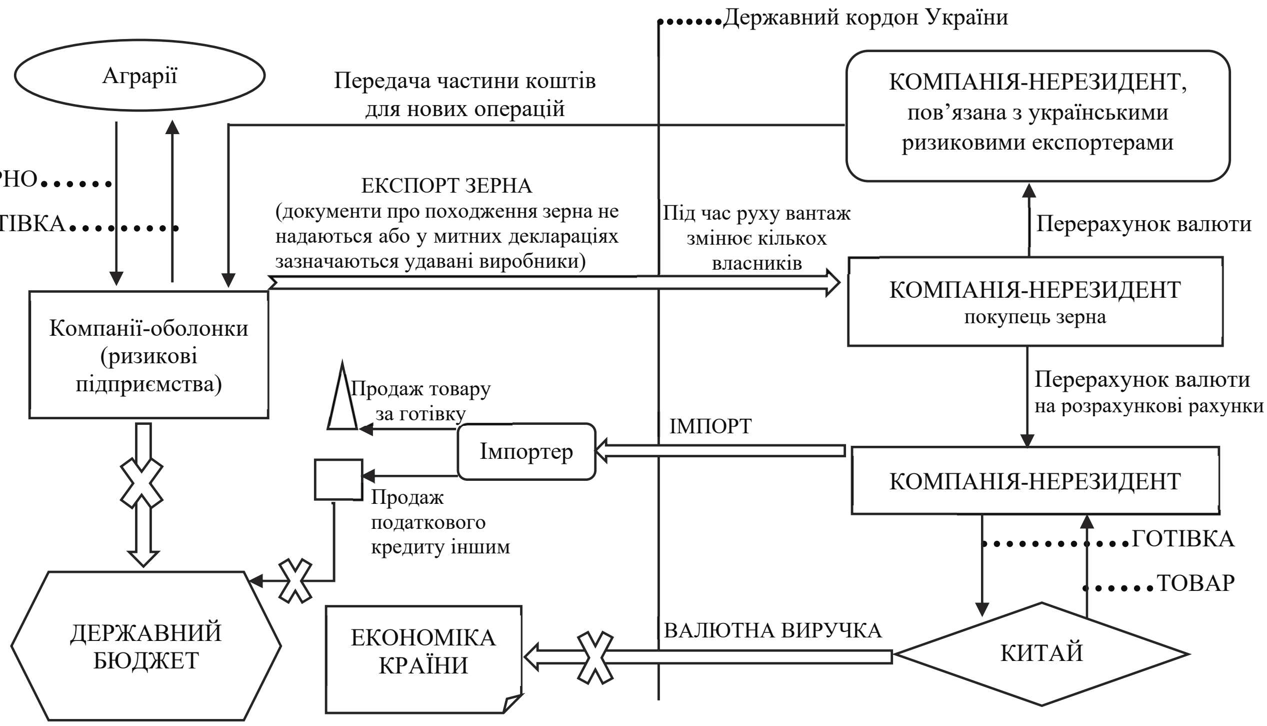

Рис. 2. Схема «чорного» експорту зерна з використанням фіктивних підприємств
Джерело: сформовано авторами на підставі [5]

накладних, що надає контролюючим органам повноважень позасудового блокування та призводить до суттєвого зростання адміністративного тягаря для платників податків, що виражається у збільшенні витрат часу й коштів на ведення податкового обліку та забезпечення відповідності встановленим процедурам.

Впровадження СМКОР дало відчутні результати у боротьбі з ухиленням від оподаткування. СМКОР демонструє поступове вдосконалення у жовтні 2024 року, коли рівень блокування податкових накладних становив 0,6%, тоді як у 2023 році середній показник був майже 0,94%. Важливим індикатором є те, що за 2024 рік 27,5% заблокованих податкових накладних не було подано на розблокування, що вказує на усвідомлення платниками сумнівності своїх операцій та певний превентивний ефект системи контролю. Проте система працює ще недостатньо ефективно, щомісяця блокування стосуються 20–22 тисяч підприємств. СМКОР вимагає покращення, аби зменшити кількість помилкових блокувань чесних платників.

Дані Державної податкової служби України [6], демонструють певний прогрес у виявленні суб'єктів господарювання, які задіяні у схемах податкового кредиту. У 2023 році податківці відпрацювали 1984 суб'єкти господарювання, які отримали незаконну вигоду від схем з ПДВ, то у 2024 році цей показник зріс на 46% до 2896 платників, що вказує на покращення аналітичних можливостей контролюючих органів та впровадження нових інструментів виявлення фіктивного підприємництва. Кількість доведених справ також зросла з 1431 до 2122 або на 48%, що свідчить про підвищення якості роботи податкових інспекторів. У 2023 році сума донарахувань ПДВ за операціями з формування схемного податкового кредиту становила 12595 млн. грн, а вже у 2024 році — 14367 млн. грн. Попри зростання виявлених випадків, середній розмір донарахування на одного суб'єкта господарювання зменшився з 6,3 млн. грн у 2023 році до 5 млн. грн — 2024 році, що може свідчити про дроблення схем або виявлення порушень на ранніх стадіях.

Відповідно до рис. 3 у 2024 році в порівняні з 2021 роком зафіксовано зростання ПДВ на 72,3%, разом з тим відшкодування ПДВ за аналізований період мав найвищі показники у 2021 році. Відшкодування ПДВ є одним з каналів виведення коштів з бюджету, у 2024 році приріст відшкодованих сум становив 85,8% або 157198,1 млн. грн порівняно з 2022 роком — 84591,9 млн. грн, що свідчить про покращення роботи системи електронного адміністрування ПДВ та одночасно створює додаткові ризики для бюджету у випадку незаконного відшкодування. Особливу тривогу викликає структурний характер проблеми, коли прямі втрати від ухилення від ПДВ доповнюються непрямими втратами від несплати інших податків та зборів у ланцюгах постачання, де використовуються фіктивні документи. Експерти відзначають мультиплікативний ефект податкових зловживань, коли одна схема провокує порушення у суміжних галузях та видах оподаткування.

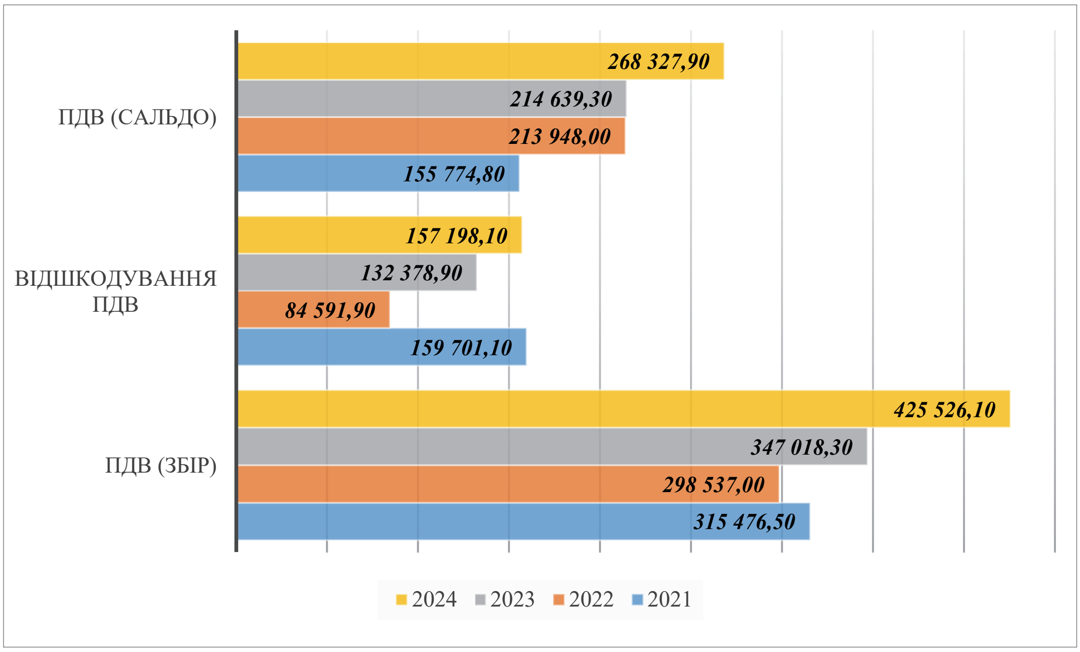

Рис. 3. Аналіз основних показників, що характеризують ефективність справляння ПДВ, за 2021–2024 рр., *млн. грн.*
Джерело: узагальнено авторами на основі [7]

Для наочного відображення результативності роботи податкових органів у боротьбі з ухиленням від ПДВ доцільно розглянути динаміку донарахувань цього податку протягом 2021–2024 рр.. Рис. 4 дозволяє побачити не лише кількісні зміни, а й зрозуміти, як зовнішні фактори, такі як воєнний стан, мораторії, зміни в законодавстві, впливають на ефективність контрольно-перевірочної роботи. Співвідношення між донарахованими сумами ПДВ та загальними результатами перевірок дає змогу оцінити наскільки схеми ухилення від цього податку є пріоритетними у структурі податкових порушень.

Результати контрольно-перевірочної роботи ДПС демонструють коливання, а саме: у 2022 році донарахування ПДВ впали в 3,6 рази з 14 808,5 до 4 128,7 млн. грн, через мораторій на податкові перевірки в умовах воєнного стану. У 2024 році показник досяг рекордних 18 071,8 млн. грн, що становить 14,6% від загальної суми донарахувань. Така частка підтверджує, що схеми ухилення від ПДВ залишаються однією з ключових проблем податкового контролю, а ефективність їх виявлення критично залежить від перевірочної роботи.

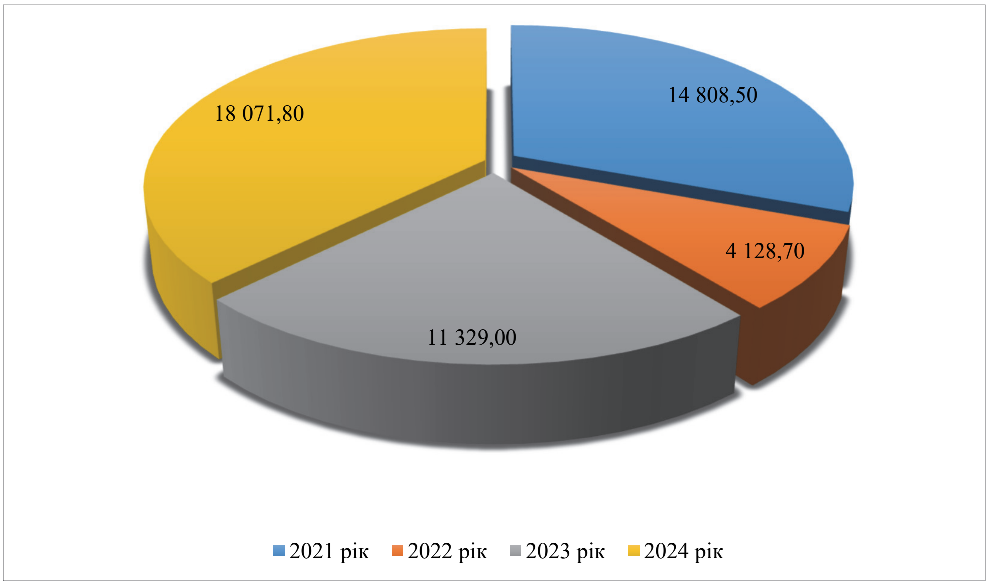

Рис. 4. Динаміка донарахувань ПДВ до бюджету за рахунок податкового контролю, за 2021–2024 рр., *млн. грн.*
Джерело: узагальнено авторами на основі [6]

Отже, масштаби ухилення від ПДВ в Україні, незважаючи на певні позитивні зрушення завдяки цифровізації податкового адміністрування, залишаються значними та потребують комплексного підходу до протидії, що включає вдосконалення нормативної бази, посилення аналітичних можливостей фіскальних органів та підвищення невідворотності відповідальності за податкові правопорушення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що результативність податкового контролю у протидії ухиленню від сплати ПДВ значною мірою визначається тим, наскільки оперативно й обґрунтовано податкові органи здатні відокремлювати звичайні господарські дії від тих, що мають ознаки ризикових. Попри певні позитивні зміни у підходах до моніторингу ризиків, система контролю все ще стикається з викликами, пов'язаними зі швидкою еволюцією схем мінімізації зобов'язань та неоднаковим рівнем цифрової готовності різних сегментів економіки.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінку практичної ефективності сучасних електронних інструментів аналізу ризикових операцій, а також на вивчення можливостей удосконалення інформаційної взаємодії між державними органами. Перспективним видається і детальніше порівняння українських методів протидії ухиленню від ПДВ із міжнародними підходами, що дозволить сформувати більш збалансовані та технологічно стійкі механізми контролю.

Література

1. Ainsworth R. Electronic Tax Fraud — Are There 'Sales Zappers' in Japan? Boston University School of Law & Economics Paper 2008. No. 08–31. URL: https://ssrn.com/abstract=1290627 (дата звернення: 03.12.2025).

2. Кіржецький Ю. І., Кіржецька М. С. Ухилення від сплати податку на додану вартість: схеми здійснення та документальне оформлення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 1. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6683/1/4.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

3. Lederman L. The Fraud Triangle and Tax Evasion. Proceedings. *Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*. 2019. vol. 112. P. 1–54. JSTOR. URL: https://www.jstor.org/stable/27067393 (дата звернення: 03.12.2025).

4. Дубровський В., Гетман О., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації CASE Україна Економічна експертна платформа. Київ, жовтень 2024. URL: https://iset-ua.org/images/Shemi-2024-final.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

5. Понад 20% від експорту зерна здійснюють ризикові підприємства. БЕБ надало до КМУ пропозиції. Бюро економічної безпеки України. URL: https://esbu.gov.ua/news/20-vid-eksportu-zerna-zdiisniuiut-ryzykovi-pidpryiemstva-beb-nadalo-do-kmu-propozytsii (дата звернення: 04.12.2025).

6. Плани та звіти роботи Державної податкової служби України. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html (дата звернення: 05.12.2025).

7. Open budget. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 06.12.2025).

References

1. Ainsworth R. T. (2008). Electronic Tax Fraud — Are There 'Sales Zappers' in Japan? Boston University School of Law & Economics Paper, no. 08–31, pp. 1075–1110. Available at: https://ssrn.com/abstract=1290627

2. Kirzhetskyi Yu. I., Kirzhetska M. S. (2023). Ukhylennia vid splaty podatku na dodanu vartist: skhemy zdiisnennia ta dokumentalne oformlennia [Value Added Tax Evasion: Mechanisms of Implementation and Documentation Practices]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*б № 1. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6683/1/4.pdf [in Ukrainian].

3. Lederman L. (2019). The Fraud Triangle and Tax Evasion. Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association, no. 112, pp. 1–54. Available at: https://www.jstor.org/stable/27067393 [in English].

4. Dubrovskyi V., Hetman O., Cherkashyn V. (2024). Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannia instrumentiv ukhylennia/unyknennia opodatkuvannia v Ukraini [Comparative analysis of the fiscal effect of the use of tax evasion/avoidance tools in Ukraine]. *Instytut sotsialno-ekonomichnoi transformatsii CASE Ukraina Ekonomichna ekspertna platforma.* Kyiv. URL: https://iset-ua.org/images/Shemi-2024-final.pdf [in Ukrainian].

5. Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Ponad 20% vid eksportu zerna zdiisniuiut ryzykovi pidpryiemstva. BEB nadalo do KMU propozytsii [Over 20% of grain exports are carried out by risky enterprises]. URL: https://esbu.gov.ua/news/20-vid-eksportu-zerna-zdiisniuiut-ryzykovi-pidpryiemstva-beb-nadalo-do-kmu-propozytsii [in Ukrainian].

6. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. Plany ta zvity roboty Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Plans and reports of the work of the State Tax Service of Ukraine]. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html [in Ukrainian].

7. Open budget. Derzhavnyi vebportal biudzhetu dlia hromadian. URL: https://openbudget.gov.ua/ [in Ukrainian].